

Микола Симчич

ПЕРЕКЛАДАЧІ-ПЕРШОПРОХІДЦІ: КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКІ ФІЛОСОФСЬКІ КУРСИ В ПЕРЕКЛАДАХ 1960-70-х РОКІВ

Філософські курси києво-могилянських професорів завжди приваблювали істориків філософії. Але з певних причин повномасштабні історико-філософські дослідження курсів філософії у Києво-Могилянській академії (далі – КМА) почалися лише в другій половині 1960-х р.р. Цей дослідницький прорив насамперед пов'язаний з іменами Валерії Нічик, очільниці проекту, і Павла Копніна, що був його адміністративним поборником. Однак до дослідження залучилося багато інших менш відомих чи зовсім невідомих постатей. Заслуга цих людей не стільки в дослідженні могилянських курсів, скільки в тому, що вони здійснили перші переклади схоластичної філософії українською мовою. Дотепер немає точної інформації про те, хто здійснював переклади, які курси були перекладені, якими особливостями відзначались самі переклади. Ця стаття є спробою відповісти на зазначені питання.

Перед їхнім висвітленням побіжно застановлюся на історії та передісторії цього дослідницького проекту. Увага до києво-могилянських філософських курсів з'являється наприкінці XIX ст. і, передовсім, вона була пов'язана з блискучими дослідженнями представників історичної школи Київської духовної академії. Проте ці вчені досліджували тексти філософських курсів з точки зору не історії філософії, а історії освіти. Тому питання про підготовку до друку перекладу філософських курсів не поставало.

В радянський час досліджувати могилянські курси було не просто, адже їхня ідеалістичність і релігійність не відповідали вимогам панівної ідеології. Але для істориків української філософії ця тема була цікавою. Приваблювало насамперед те, що йшлося про перші вияви академічної філософії в Україні. Перші несміливі спроби таких досліджень з'являються після Другої світової війни у працях Віктора Беляєва, Галини Ломонос-Ровної та Ісає Табачникова. Але вони не могли перерости у повномасштабні дослідження, бо не мали інституційної підтримки. Ситуація змінюється з приходом в Інститут філософії Академії Наук УРСР нового директора, Павла Копніна. Він побачив перспективність цієї тематики і посприяв організації у 1966 році дослідницької групи для її вивчення.

Аби розвіяти настанову щодо неможливості дослідження могилянської філософії як схоластичної, Копнін запропонував методологічний принцип: остаточно сказати про характер філософії у КМА можна буде тільки після перекладу і дослідження

достатньої кількості курсів [Копнін, 1967]. Виходячи з цього, розпочався безпрецедентний за розмахом перекладацький проект. Було замовлено копії близько 30 рукописних курсів і розпочато переклад майже десяти з них. Але гостро відчувалась нестача фахівців. Тогочасні випускники філософського факультету не знали латини, а всі могилянські філософські курси написані саме латиною. Тому ставку було зроблено на класичних філологів. До теми залучили майже десяток молодих випускників факультету класичної філології Львівського університету (на той час це був єдиний в Україні ВНЗ, що випускав філологів-класичників).

Їх було задіяно, насамперед, через написання кандидатської дисертації на тему філософських курсів КМА¹. Кожному дисертантові визначався один філософський курс, який він мав повністю чи частково перекласти та проінтерпретувати, написавши на основі цього дисертацію. Початковий склад групи був таким: Марія Кашуба (курс Георгія Кониського), Мирослав Рогович (курс Михайла Козачинського), Ігор Захара (курс Стефана Яворського), Анатолій Коркішко (курс Йосифа Кононовича-Горбацького), Іван Паславський (курс Йоасафа Кроковського), Володимир Кондзьолка (курс Інокентія Гізеля). Згодом приєдналися: Володимир Литвинов (курс Теофана Прокоповича), Ярослава Стратій (курс Інокентія Гізеля) та Віктор Андрушко (курс Стефана Калиновського).

Очолила групу професійний філософ, Валерія Нічик, що вже досить довго працювала в Інституті філософії (з 1953 р.), займаючись дослідженням філософських поглядів Олександра Богомольця. Для Валерії Михайлівни українська філософія XVII–XVIII ст. стала справою життя. Проте брак філологічної освіти позначився на роботі: не знаючи латини, вона мусила покладатися на напрацювання своїх колег-латиністів. Цей факт підкреслює важливість якісного перекладу для успішного функціонування проекту.

Перші результати роботи групи Валерії Нічик з'явилися у 1969 році. Тоді у новоствореному часописі «Філософська думка» починає виходити серія публікацій уривків з різних могилянських філософських курсів. Всі публікації мали незмінний формат: друкувався невеликий фрагмент з курсу XVII–XVIII ст. в українському перекладі, якому передувала вступна стаття пояснювального характеру. Всі статті були продуктом колективної творчості: крім автора передмови і перекладача, над ними працювали спеціальний і філософський редактори. Загалом було надруковано 15 статей, присвячених курсам: Прокоповича (5 публікацій), Кононовича-Горбацького (3), Яворського (3), Кониського (1), Гізеля (1), Калиновського (1), Козачинського (1). Тексти для перекладу були досить різноманітні за представленою тематикою. Були підібрані фрагменти з різних частин філософського курсу: діалектики, логіки, фізики, а також з курсів риторики і математики.

Але 1972 року, через політичні події, оприлюднення могилянських філософських курсів припинилося. Того року два співробітники Інституту філософії, Василь Лісовий і Євген Пронюк, були заарештовані й засуджені за антирадянську діяльність. Обидва якийсь час працювали у відділі історії філософської та соціологічної думки на Україні. Через ці обставини дослідницький проект опинився під загрозою. Але завдяки наполегливості й ентузіазму його учасників, насамперед Валерії Нічик, він, хоча й із затримками та ускладненнями, продовжував функціонувати.

¹ Деякі з них були аспірантами Інституту філософії, дехто – Інституту суспільних наук АН УРСР, інші були прикріплені до котроїсь з цих інституцій.

Окрім публікацій у «Філософській думці», ключовим проектом групи Нічик було видання філософських творів Теофана Прокоповича. Сюди мали входити, крім філософського, курси риторики і математики (пізніше було долучено листи Прокоповича та додаткові джерела про нього). Це видання мало стати візитівкою дослідницької групи, тому його намагалися виконати в найстисліші терміни. Для цього було залучено майже десяток перекладачів з різних куточків України. Головними упорядниками видання були Валерія Нічик і Мирослав Рогович. Публікація, згідно з анонсом у статті Мирослава Роговича [Філософія, 1969а], мала вийти друком у 1970–1971 роках. Та через несприятливі обставини «Філософські твори» Прокоповича побачили світ лише у 1979–1981 рр., щоправда у дещо збільшеному обсязі – тритомник замість запланованого спочатку двотомника.

Через політичний тиск епохи Щербицького не вдалося видати жоден інший переклад могилянських курсів українською мовою. Марія Кашуба, у процесі підготовки кандидатської дисертації, переклала увесь філософський курс Георгія Кониського (за 1749–1751 навч. роки). Переклад курсу постав додатком до дисертації, захищеної у 1970 році. Проте друком цей текст вийшов аж у 1990 році. У радянський час дослідниця не припинила роботи і видала один переклад, але російськомовний. Це була збірка чотирьох курсів етики (Калиновського, Кулябки, Козачинського і Кониського), що вийшла друком у 1987 році.

Окрім цього, ще один філософський курс, перекладений у радянські часи, вдалося видати після настання незалежності. Йдеться про філософський курс Стефана Яворського, перекладений Ігорем Захарою. У 1992 році вийшла половина цього курсу: діалектика і логіка².

Однак цим не обмежувалися переклади киево-могилянських курсів, зроблені наприкінці 60-х – на початку 70-х. У відділі історії філософії України Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди збереглися невпорядковані фрагменти рукописів (здебільшого машинописів), що містять переклади деяких могилянських курсів. Найчастіше ці тексти важко атрибутувати, бо часто на них не зазначалось, який саме курс перекладався, за яким рукописом і хто перекладач. Але це завдання вдалося розв'язати відштовхуючись від вторинних джерел. Ключову роль в атрибуції відіграли листи перекладачів і усні свідчення очевидців тих подій.

Оскільки переважна більшість перекладачів могилянських курсів жили поза Києвом, вони комунікували з Відділом за допомогою листів. Від Відділу для цієї справи був уповноважений Василь Бишовець. У складні часи³ Василь Євсейович зберіг ці листи і передав їх відділові у 2008 році. Вони є цікавим свідченням того, як відбувався дослідницький і перекладацький процес на зламі 60-х і 70-х.

Збережено 67 листів, датованих від 26 жовтня 1967 року до 2 квітня 1971. Автори листів: А.Е. Березицький (16 листів); С.Т. Білецький (1); С.Й. Войтович (2); Б. Генуліс (1); Я.Р. Дашкевич (1); Р. Жібайгіс (1); І.С. Захара (6); Ф.Й. Луцька (9); В.П. Маслюк (3); Ю.Ф. Мушак (12); В.І. Петришин (4); В.В. Прокопів (6); С.П. Яворський (2); В.Є. Яніш (1). Крім того, є один лист, який не вдалося атрибутувати, і один лист Адама Березицького, адресований Юрію Мушакові.

² Переклад було зроблено набагато раніше; зокрема, перекладені тексти Діалектики і фрагменту Логіки з цього курсу зберігаються у відділі історії філософії України НАН України. Це – машинопис, на титульній сторінці якого стоїть дата «1970 р.».

³ У 1972 році Василь Бишовець був арештований у справі Лісового і Пронюка. Згодом був звільнений, але виключений з Інституту філософії.

На основі листів можна визначити, які фрагменти філософських курсів перекладались, хто перекладав, і атрибутувати збережені рукописи.

Таким чином, можна встановити такі переклади / розшифровки:

1. Філософський курс Йосифа Кононовича-Горбацького 1639/40 навч. року (за рукописом Мел.м./п126)⁴:
 - a. Переклад діалектики «Підручник логіки», арк. 1-69, перекладач А.А. Коркішко⁵ – машинопис, пагінація роздільна: 106 с (пронумеровано 107 с. – С. 44 відсутня) + 74 с.
 - b. Переклад уривку з логіки «Перша контрверсія», арк. 71 зв.- 79 зв. перекладач А.А. Коркішко – машинопис 27 с.
2. Філософський курс Інокентія Гізеля 1645/46-1646/47 навч. років (за рукописом Мел.м./п128):
 - a. Дешифровка 6-го трактату логіки «De substantia [et] accidente», арк. 177 зв. – 194, дешифрував В.І. Петришин⁶ – рукопис на 33 с.;
 - b. Переклад 8-го і 9-го трактатів логіки «Друга операція (розуму)»; «Третя операція розуму», арк. 221-252, перекладач В.І. Петришин – машинопис на 63 с.;
 - c. Переклад 10 трактату логіки «Знання» [De scientia], переклав С.П. Яворський⁷ – машинопис на 52 с.;
 - d. Переклад трактату фізики «Трактат Арістотелевих книг про метеори», арк. 279-310, перекладач С.П. Яворський – машинопис на 58 с.
3. Філософський курс Інокентія Поповського 1699/1700-1700/01-1701/02 навч. років (за рукописом 442п/1706, том I), дешифрував і переклав Я.М. Гайдукевич⁸:
 - a. Дешифровка логіки (фрагменти), арк. 160 зв. – 256 – рукопис, пагінація роздільна:
 - «Disputatio secunda. De universalibus in communi» (75 с.)
 - «Disputatio tertia. De universalibus in particulari seu de quinque praedicabilibus» (62 с.)
 - «Disputatio quarta. De antepredicamentis» (11 с.)
 - «Disputatio quinta. De praedicamentis» (133 с.)
 - «Pars secunda. De iis, quae pertinent ad secundam operationem intellectus nostri» (62 с.)
 - «Pars tertia. De tertia intellectus nostri operatione» (65 с.)

⁴ Тут і далі вказано шифри Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.

⁵ Про це свідчить напис на теці, а також той факт, що уривок з цього перекладу було надруковано у «Філософській думці».

⁶ Про те, що В.І. Петришин перекладав частину логіки Гізеля знаємо з його листа від 1 листопада 1970 і з листа В.В. Прокопова від 31 жовтня 1970 р.

⁷ Про це говорить зроблений рукою С.П. Яворського напис на теці, що чітко засвідчує, які аркуші рукопису він перекладав, а також, почерк виправлень у машинописі.

⁸ Не збереглося листів Я.М. Гайдукевича, тому його напрацювання неможливо атрибутувати на основі почерку. Про авторство перекладу Гайдукевича свідчать заставки всередині тексту, зроблені рукою В.С. Бишовця. Додатковим підтвердженням служить біографія Ярослава Гайдукевича в Енциклопедії Сучасної України [Якимович, 2006], де вказано, що останній перекладав філософський курс Інокентія Поповського.

- b. Переклад логіки «Перша частина філософії звичайно логіка або наука мислення», арк. 48 зв.-256 – машинопис, пагінація роздільна:
 - «Вступ» (137 с.)
 - «Розправа перша. Розрізнення» (63 с. (пронумеровано 105с. – перша без пагінації, сторінки 3, 36-37, 39-50, 53-77, 88-89, 102 загублені));
 - «[Розправа друга. Узагальники взагалі]» (47 с. (пронумеровано 48 – перша сторінка загублена));
 - «Розправа третя. Узагальники в частості або про п'ять присудкувальних» (42 с.);
 - «Розправа четверта. Передприсудники» (8 с.);
 - «Розправа п'ята. Присудники» (88 с.);
 - «Частина друга. Про те, що відноситься до другої дії нашого розуму» (41 с.);
 - «Частина третя. Третя дія нашого розуму» (45 с.).
4. Філософський курс Стефана Калиновського 1729/30-1730/31 навч. років (за рукописом 123п/83):
 - a. Дешифровка діалектики «Compendiaria ad universam philosophiam introductio», дешифровав В.П. Маслюк⁹, арк. 1-41 – машинопис 71 с.
 - b. Переклад діалектики «Короткий вступ до загальної філософії», переклав В.П. Маслюк, арк. 1-41 – машинопис 79 с.
 - c. Дешифровка уривку з етики «Disputatio secunda. De principiis internis et externis actuum humanorum», дешифрував А.Е. Березицький¹⁰, арк. 272-324 – машинопис 161 с. + примітки 23 с.
 - d. Переклад уривку з етики «Диспут другий. Внутрішні й зовнішні першоджерела людських дій», переклав А.Е. Березицький, арк. 272-324 – машинопис 168 с.

Окрім вищенаведених, у Відділі зберігаються фрагменти перекладів, що вийшли друком: Т. Прокоповича, Г. Кониського і С. Яворського.

Увесь масив перекладів, зроблених наприкінці 60-х – на початку 70-х років, істотно перевищує масив збережених фрагментів. На підставі листів до Василя Бишовця можна дати висновок, що на той час мала бути перекладена увесь розділ Логіки з курсу Інокентія Гізеля. Розподіл курсу між перекладачами виглядав так: трактати 2-5 перекладав В.В. Прокопів; трактати 6-9 – В.І. Петришин; трактат 10 – С.П. Яворський. Трактат 1 (De ente rationis) також був перекладений і цей переклад обговорюють у листах, проте імені перекладача не називають. З усної розмови з Володимиром Кондзьолкою (нині професором кафедри історії філософії Львівського університету), я довідався, що саме він був перекладачем цієї частини. Проте переклад В. Кондзьолки, В. Прокопіва і частина перекладу В.І. Петришина не збереглися.

Хто ж ці люди: В.В. Прокопів, В.І. Петришин, С.П. Яворський, А.Е. Березицький, Я.М. Гайдукевич? У науковому світі ці імена маловідомі. Як бачимо з листів, ці люди жили в дуже різних місцях: Прокопів жив у Вільнюсі; Петришин – у с. Хом'яківка, Тисменецького (тоді Івано-Франківського) району, Івано-Франківської обл.;

⁹ Це підтверджує напис на теці та власноручний підпис Маслюка усередині.

¹⁰ На титульній сторінці розшифровки і перекладу надрукована необхідна інформація. Правда, там вказано, що це переклад курсу Йосипа Яворського (про це – далі).

С.П. Яворський – у Вінниці; А.Е. Березицький – у с. Старуні, Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл. Судячи з мови листів, їхні автори, навіть ті, що жили у Вільнюсі і Вінниці, були родом з Галичини.

Найбільше інформації маємо про Адама Едуардовича Березицького, який був найактивнішим у листуванні (16 листів). З біографічних даних, надісланих в листах, відомо, що він народився 1904 року в с. Старуня (тепер Богородчанського району, Івано-Франківської обл.), опанував класичну філологію у Львівському університеті 1934 року [Лист від 30 серпня 1968]. На час роботи над проектом працював у восьмирічній школі в с. Ластівці, що поруч зі Старунею. Крім перекладу частини етики Калиновського, Березицький перекладав фрагменти риторики і фізики Прокоповича.

Про Степана Паньковича Яворського з листів дізнаємось трохи менше, але прогаліни вдалося доповнити інформацією з додаткових джерел. Степан Яворський (1912–1989) народився у селянській родині в с. Добрівляни на Дрогобиччині. Навчався у Стрийській гімназії і Перемишльській семінарії, був висвячений на священника перед початком Радянсько-Німецької війни. Двічі заарештовувався, у 1947 та у 1958 рр. Повернувшись з ув'язнення, не мав права жити у Галичині, тому в часи здійснення могилянського проекту жив у Вінниці. Після повернення до рідних країв здійснював активну підпільну священницьку діяльність. Крім курсу Гізеля, о. Яворський перекладав фрагменти фізики Прокоповича, що увійшли до видання 1980 р.

Ще одним підпільним священником був о. Володимир Прокопів, який мешкав у Вільнюсі (мабуть, з тих самих причин, що й С. Яворський у Вінниці). Він відомий тим, що у 1991 році допоміг організувати греко-католицьку парафію у столиці Литви. За радянської влади допомагав українцям з УРСР у друкуванні самвидаву. Щодо перекладів, то він, наскільки відомо, був залучений тільки до роботи над курсом Гізеля. У своїх листах наполегливо обстоює ідею українізації філософської термінології, тобто заміни термінів з латинськими коренями на неологізми слов'янського походження (про це далі).

Зовсім мало відомо про В.І. Петришина. В одному з листів він повідомляє про надсилання своїх паспортних даних, на жаль, самі дані відсутні. Судячи зі змісту листів, можна припустити, що він також був підпільним греко-католицьким священником. Так, у листі від 1.11.1970 р. він критикує переклад Кондзьолки, і твердить, що латинської філософії ніхто не знає, хіба що священники, які, щоправда, її вже встигли призабути. Ймовірно, він і сам до них належав. Додатковим підтвердженням цього припущення можуть бути часті згадки про Петришина і Яворського в листах Прокопова. Ймовірно, вони були вихідцями з одного кола.

Ярослав Михайлович Гайдукевич (1901–1991) працював вчителем середньої школи у м. Городенка, де викладав математику і креслення. Після закінчення навчання в університетах Граца і Кракова Гайдукевич був професором у гімназіях Чорткова і Городенки до приходу радянської влади. З могилянських курсів, крім логіки Поповського, він перекладав 2-гу і 3-тю книги першої частини фізики Прокоповича. З латинської мови перекладав також твори Ціцерона [Якимович, 2006].

Хочу згадати ще одного перекладача, ім'я якого дотепер не фігурувало. Це – Степан Йосипович Войтович (1919–1975), або точніше о. Севастіян, що належав до ордену Василіан. Він жив у м. Ужгороді, працював в університеті на кафедрі класичної філології. У межах проекту здійснював переклад риторики Прокоповича.

Залучення до проекту такої великої кількості підпільних священників, безперечно, було ризиком. Як відомо, греко-католицькі священники перебували під пильним наглядом КДБ. Відповідно, співпраця з ними могла викликати увагу відповідних органів до дослідницького проекту як такого. Це було особливо актуально після подій 1972 року. Попри це, імена політично незручних перекладачів найчастіше не приховували і згадку про них можемо знайти, як у виданнях перекладів, так і у монографіях «штатних» учасників дослідницької групи¹¹. Однак, остаточно не відомо, яким чином вдалось залучити священників до дослідницької роботи, тобто як їх відшукали. Василь Бишовець каже, що сполучною ланкою мала слугувати кафедра класичної філології Львівського університету. Інститут філософії звернувся до львівських класичників, а вони, в свою чергу, рекомендували «бригаду священників».

Наукова співпраця з підпільними священниками, попри всі ризики, мала суттєві переваги. У греко-католицьких навчальних закладах, до закриття їх у 1945 р., навчання відбувалося здебільшого латинською мовою, крім того, їх випускники непогано знали схоластичну філософію. Таким чином, греко-католицькі священники були набагато краще підготовлені до розуміння текстів могилянських професорів, ніж радянські історики філософії чи класичні філологи. Але у священників були й свої слабкі сторони. Вони знали філософію латинською мовою, а не українською. Тому виразити своє розуміння, викладаючи його відповідними українськими словами, не завжди було просто. Крім того, мова, якою вони спілкувалися і писали, була далекою від норм української літературної мови. Тому їх переклади не завжди прості для сприйняття.

На окрему увагу заслуговує проблема термінів і термінотворення. Цю проблему чітко усвідомлювали керівники проекту. Так, Валерія Нічик у вступі до першої монографії, присвяченої в могилянським філософським курсам, пише:

Перекладаючи їх [філософські курси КМА – М.С.], не лише фахівець-мовник, але й історик філософії змушений з прикрістю відзначити відсутність як у російській, так і в українській мові відповідників для перекладу латинських філософських термінів, що широко вживалися на Україні протягом XVI–XVIII ст. Для прикладу можна назвати хоча б такі терміни, як *supositio*, *intentio prima et secunda*, *ratio ratiocinata*, *quidditas*, *haecceitas* та ін.» [Від Вишенського, 1972: С. 8].

В той час намітилося два основних напрямки для розв'язання проблеми. Перший – українізувавши морфологічно, зберегти латинські терміни, наприклад, перекладати «*accidens*» як «акцидент», «*distinctio*» як «дистинкція». Другий – творити неологізми на основі слов'янських коренів, спираючись до певної міри на прецеденти філософського слововживання Галичини до 1939 року. Як не важко здогадатися, до першого напрямку тяжіла нова генерація перекладачів, а до другого – підпільні священники. Дискусії з цього приводу відобразилися і в листах. Так, о. Володимир Прокопів, пропонуючи перекладати терміни: «*praedicamentum*» як «присудник», «*praedicatum*» як «присудок», «*praedicabile*» як «стверджувальник», доводить: «Навіть нефілософові ці укр.[аїнські] слова багато більш говорять, ніж ті мертві латинські. А логіка – це не медицина, де доктори, звиклі до мертвих людей, не дуже

¹¹ Так, Валерія Нічик на початку своєї монографії вносить подяку С.П. Яворському. Однак є й інші прецеденти. В алфавітному покажчику до «Філософських творів» Теофана Прокоповича, де подано повні імена перекладачів, вказані лише ті з них, хто не був причетний до церкви. Там, на жаль, відсутні Петришин, Войтович, Яворський, які працювали над виданням.

вразливі на мертві слова мертвої латинської мови. Чим гірші «ліки» від «медикаментів»? А «присудники» від «предикаментів»? [Прокопів, Лист від 1971-04-02] Не знаю, наскільки переконливою може здаватися аргументація о. Володимира, але так чи інакше, в усіх завершених виданнях фігурували «предикаменти», «предикації» і «предикабилі». Тим не менш, проблема термінотворення не втратила актуальності по сьогоднішній день і уроки наших попередників можуть бути корисними і для нас. Тому я пропоную читачеві глосарій варіантів перекладу деяких термінів, запропонованих різними перекладачами (див. додаток).

Щоб показати відмінність підходу «молодих» і «старих» перекладачів наведу для порівняння кілька фрагментів перекладів, зроблених Ігорем Захарою і Ярославом Гайдукевичем. Перший з них перекладав логіку з курсу Стефана Яворського (1691–1693 навч. роки), другий – Інокентія Поповського (1699-1702 навч. роки). Невідомо, хто прийняв рішення, що варто перекладати саме ці два курси, адже вони більш ніж на половину містять однаковий текст¹². Однак саме цей факт став нам у пригоді, оскільки можна порівняти як два перекладачі різних генерацій, незалежно один від одного, переклали один і той самий текст¹³.

Яворський / Поповський

Захара

Гайдукевич

[I] Practica intrinsece cognitio est⁽¹⁾, quae ex natura sua ordinatur ad effectiorem sui objecti⁽²⁾ et proponit objectum operabile⁽³⁾ ac modum ejus operandi⁽⁴⁾, ita ut ex vi ipsius [istius cognitionis]⁽⁴⁾ voluntas possit imperare executionem objecti potentiae executrici⁽⁵⁾. Practica vero extrinsece cognitio est⁽⁶⁾, quae non ex natura sua ordinatur ad effectiorem alicujus rei⁽⁷⁾, sed assumitur ab aliquo tamquam medium⁽⁸⁾ juvans ad perfectam cognitionem illam⁽⁹⁾, quae est intrinsece practica⁽¹⁰⁾, talis est cognitio stellarum in nauclero⁽¹¹⁾, juvans eum ad cognitionem practicae deregenda bene navi⁽¹²⁾. (72 / 90v)

[I] Практичне пізнання внутрішньо є таке⁽¹⁾, яке зі своєї природи належить до наслідку (effectio) свого об'єкта⁽²⁾ і пропонує операбельний об'єкт⁽³⁾ і спосіб його діяння⁽⁴⁾ як із сили його, воля може наказувати виконавчій потенції виконання об'єкта⁽⁵⁾. А зовнішньо практичне пізнання є те⁽⁶⁾, що не зі своєї природи належить до наслідку якої-небудь речі⁽⁷⁾, а приймається чим-небудь як засіб⁽⁸⁾, що допомагає удосконалювати це пізнання⁽⁹⁾, яке є внутрішньо практичним⁽¹⁰⁾, таким є пізнання зірок для капітана корабля⁽¹¹⁾, бо допомагає йому у практичному пізнанні добре керувати кораблем⁽¹²⁾. (215-216)

[I] Практичне внутрішньо пізнання є⁽¹⁾, що із своєї природи упорядковується до виконання свого предмету⁽²⁾, предкладає (з'ясовує) викональний предмет⁽³⁾ і спосіб його виконання⁽⁴⁾, так що силою самого пізнання воля може наказувати виконання предмета виконавчій силі⁽⁵⁾. Практичне вправді зовнішньо пізнання є⁽⁶⁾, що не з своєї природи упорядковується до виконання свого предмету якоїсь речі⁽⁷⁾, але береться якимсь як середник⁽⁸⁾, що допомагає до досконалого пізнання тої⁽⁹⁾, що є внутрішньо практичною⁽¹⁰⁾. Таким є пізнання зір у капітана корабля⁽¹¹⁾, що допомагає йому до практичного знання керування кораблем⁽¹²⁾. (0-124-125)

¹² Про порівняння курсів Яворського і Поповського див. [Симчич, 2009: с. 59–60].

¹³ Фрагменти підібрані методом випадкового відбору. Латинський текст подається за рукописами: ДС/п152 (Яворський) і 622/396С (Поповський).

¹⁴ Vi ipsius (ДС/п152) / vi istius cognitionis (622/396С).

[II] *Universale est concretum accidentale⁽¹⁾ ex subjecto et forma concrescens⁽²⁾. Proinde, sicut alia concreta accidentalia dicunt in recto subjectum⁽³⁾, in obliquo formam⁽⁴⁾, ita et univrsale⁽⁵⁾. Porro, in recto seu pro materiali universale dicit naturam plurium⁽⁶⁾, seu praedicatum pluribus conveniens⁽⁷⁾, seu dicit plura in certo aliquo praedicato convenientia⁽⁸⁾, in obliquo vero, seu pro formali dicit unitatem tanquam formam⁽⁹⁾, per quam consuitur formaliter universale⁽¹⁰⁾, hoc est unum aptum inesse multis et praedicari de multis⁽¹¹⁾. (108 / 130v)*

[III] *Unitas specifica seu formalis⁽¹⁾ seu covenientia naturarum⁽²⁾ sumpta a parte rei⁽³⁾ non est sufficiens ad constituendam unitatem universalis formalis⁽⁴⁾. Est conclusio¹⁶ contra complutenses⁽⁵⁾, qui docent¹⁷⁽⁶⁾, quod unitas convenientiae⁽⁷⁾ seu similitudo naturarum in operationibus seu accidentibus⁽⁸⁾ sufficit ad consituendam unitatem universalis formalis⁽⁹⁾. (108v / 131)*

[IV] *Universale in essendo et in praedicando identificantur sibi realiter⁽¹⁾ solisque tantum differunt connotatis⁽²⁾. Unde*

[II] Універсальне є чимось акцидентальним конкретним⁽¹⁾, що утворюється з суб'єкта та форми⁽²⁾. Звідки, як інші конкретні акцидентальні [речі] визначають у прямому розумінні суб'єкт⁽³⁾, у непрямому – форму⁽⁴⁾, так і універсальне⁽⁵⁾. Далі, в прямому значенні, або як щось матеріальне, універсальне визначає природу багатьох⁽⁶⁾ або предикат, що відповідає багатьом⁽⁷⁾, і визначає численні відповідності у якомусь певному предикаті⁽⁸⁾. У переносному значенні, або як щось формальне, визначає єдність як форму⁽⁹⁾, через яку встановлюється формально універсальне⁽¹⁰⁾, тобто одне, здатне бути у багатьох і здатне бути предикатом багатьох⁽¹¹⁾. (344)

[III] Специфічна, або формальна єдність⁽¹⁾, або відповідність природ⁽²⁾, взята з боку речі⁽³⁾, не є достатньою для встановлення єдності універсального формального⁽⁴⁾. Такий висновок проти комплутенців⁽⁵⁾, які вчать⁽⁶⁾, що єдність відповідності⁽⁷⁾ або подібність природ у операціях чи акциденціях⁽⁸⁾ є достатньою для встановлення єдності універсального формального⁽⁹⁾. (345)

[IV] Універсальне у бутті та універсальне у предикванні ідентифікуються реально між собою⁽¹⁾ і роз-

[II] Узагальник є конкретом прибутневим (акцидентальним)⁽¹⁾, що зрісся¹⁵ з суб'єкту і форми⁽²⁾. Тому як інші конкретиви прибутневі означають в прямому підмет (суб'єкт)⁽³⁾, в непрямому форму⁽⁴⁾. Так і узагальник⁽⁵⁾. Далі, у прямому або щодо матеріального узагальник означає природу многих⁽⁶⁾ або предикат (присудок) властивий многим⁽⁷⁾, або означає много, що в певному якомусь предикаті (присудкові) узгіднюється⁽⁸⁾, в непрямому справді або щодо формального означає єдність (з'єднання) як форму⁽⁹⁾, через яку твориться формально узагальник,⁽¹⁰⁾ це є одно здатне бути в многих і присудкувати про многі⁽¹¹⁾. (P2-5.)

[III] Специфічна, або формальна єдність⁽¹⁾ або згідність природ⁽²⁾, взята зі сторони речі⁽³⁾, не є вистачаюча (достатня) для творення єдності формального узагальника⁽⁴⁾. Є проти Комплутенців⁽⁵⁾. Навчають вони⁽⁶⁾, що єдність згідності⁽⁷⁾ або подібності природ в діях або прибутнях⁽⁸⁾ вистачає (достатня) до творення єдності формального узагальника⁽⁹⁾. (P2-6)

[IV] Узагальник у бутті і присудкуванні уточнюється собі реально⁽¹⁾ і різниться тільки співвизначальни-

¹⁵ У рукописі «зрослося». Це, очевидно, помилка.

¹⁶ Слово «conclusio» відсутнє у 622/396С.

¹⁷ У 622/396С «docent illi»

utrumque universale constituitur per cognitionem confusam⁽³⁾. Interim tamen universale in praedicando sue logicum requirit aliam cognitionem reflexam seu comparantem⁽⁴⁾, per quam scilicet concipiatur convenientia inter naturam illam abstractam et singularia illius⁽⁵⁾, non possum enim affirmare de Petro⁽⁶⁾, quod sit homo⁽⁷⁾, nisi advertam⁽⁸⁾, quod Petro conveniat homo⁽⁹⁾. (118 /141)

різняються лиш у назві⁽²⁾, звідки вони обидва встановлюються через нечітке пізнання⁽³⁾, однак універсальне у предикванні, чи логічне, вимагає іншого рефлексивного пізнання або підготовлюючого⁽⁴⁾, через яке сприймається відповідність між цією абстрактною природою та її одиничними речами⁽⁵⁾. Бо я не можу твердити про Петра⁽⁶⁾, що він є людиною⁽⁷⁾, хіба що скажу⁽⁸⁾, що Петрові відповідає людина⁽⁹⁾. (385)

ми⁽²⁾. Звідси обидва узагальники становляться через неясне пізнання⁽³⁾. Між тим однак узагальник в присудкуванні або логічний вимагає іншого пізнання зворотного або порівнюючого⁽⁴⁾, через яке, розуміється, сприймалася би згідність між тою абстрактною природою і одиничною її⁽⁵⁾, бо не можу твердити про Петра⁽⁶⁾, що є людиною⁽⁷⁾, якщо не пізнаю⁽⁸⁾, що Петрові відповідає людина⁽⁹⁾. (P2-36)

Як бачимо, два переклади значною мірою відрізняються один від одного. На мою думку, текст Захари легший для сприйняття, ніж текст Гайдукевича. Особливість перекладу Гайдукевича в тому, що він намагається якомога точніше дотримуватись оригіналу і український текст відтворює синтаксис латинської мови. Навіть зовнішнє оформлення машинописного тексту тяжіє до схожості із записом XVII ст. Невідомо, чи це була воля самого перекладача, чи така була настанова замовників перекладу. Крім того, суттєво ускладнює сприйняття тексту велика кількість незвичних термінів. Можливо, для перекладача вони не були незвичними. Наприклад, слово «прибутень» зустрічалося в галицькій філософській і теологічній літературі. Проте безперечним є те, що переважна більшість використаної термінології – це новотвори. Це можна побачити з того, що самі перекладачі вагаються, як перекласти конкретний термін. Наприклад, Гайдукевич термін «praedicabilis» спочатку перекладає як «присудкувальне», а потім виправляє на «присудник», а Прокопів пропонує його перекладати як «стверджувальник»; «praedicamentum» спочатку було як «присудник», а потім виправлено на «присудження» і т.д. Невідомо, чи виправлення у рукописі Гайдукевича – це справа його особистого пошуку, чи він намагався узгодити термінологію відповідно до якихось домовленостей. Як видно з листів, перекладачі виносили ідею проведення у Львові перекладацького семінару, на якому була би вироблена узгоджена термінологія¹⁸. Не знаю, чи такий семінар відбувся.

Цікавою особливістю текстів «старих» перекладачів є наявність слів, які зараз сприймалися б як русизми, як-от, «много», «лож», «кріпкий», «представлення». Ці слова зустрічаються в людей, яких навряд чи можна було б запідозрити в русофільії. Часто ними в цьому питанні керувало бажання дистанціюватися від польської мови. Як зазначає о. Прокопів: «У нас на сході легко запозичають слова з польської мови, а на заході менше вразливі на впливи російських термінів» [лист від 27 березня 1971 р.].

Можна по-різному ставитися до перекладів представників старшої генерації, однак безперечним є те, що інша сторона їхньої роботи – дешифрування, була зробле-

¹⁸ Про це пише о. Володимир Прокопів двічі [лист від 31 жовтня 1970 і 27 березня 1971], причому другого разу – як про пропозицію В. Петришина.

на досить якісно. В переглянутих мною дешифровках дуже мало помилок. На мою думку, було б доцільніше зосередити сили підпільних священників не на перекладі, а на створенні критичних текстів. На жаль, питання створення критичного тексту на той час не поставало. Хоча перекладачі найчастіше перед початком перекладання розшифровували текст, але робили вони це на основі одного рукопису, фотокопію якого їм надали. Помітити помилки скриптора на основі порівняння з іншими записами одного курсу вони не могли.

Крім того, особливо гострою була проблема відірваності перекладачів від дослідницької роботи. Виглядає, що на той час перекладацьку роботу розцінювали, як суто технічну. Філософський курс механічно розрізали на частини і розсилали різним людям. Вони його мали перекласти. Якогось простору, щоб дослідити думку могилянського професора і правильно її зрозуміти, а відтак відповідно перекласти, у них не було. Дуже прикро читати листи Адама Березицького, який неодноразово просить повідомити, хто був автором курсу, який він перекладає¹⁹.

Складається враження, що організатори проекту не до кінця усвідомлювали всю складність і значущість перекладацької роботи. Звідси і обсяг планів, і стислість термінів. Звичайно, беручи це до уваги, не можна вимагати від перекладачів доброї термінологічної узгодженості. Часто один і той самий термін без достатньої причин перекладався у двох-трьох варіантах (див. додаток). Це, безперечно, ускладнює сприйняття тексту.

Однак, здійснена піонерська робота є неоціненним внеском у історію української філософії. Досліджувані переклади є важливими пам'ятками як вивчення схоластичної філософії в Україні, так і українського філософського термінотворення. Ми часто можемо не погоджуватися з рішеннями перекладачів, але знати про них важливо. Тому дану статтю треба сприймати як таку, що в першу чергу має за завдання популяризувати ці пам'ятки²⁰.

Додаток. Глосарій термінів

Пропоную глосарій деяких логічно-метафізичних термінів з варіантами їх перекладу в різних перекладачів. В основному тут опрацьовано видані переклади Ігоря Захари [Захара, 1992] (далі –Зах.), Марії Кашуби [Кашуба, 1990] (далі – Каш.) і рукописний переклад Ярослава Гайдукевича (далі – Гайд.). Я обрав саме ці переклади, бо вони найповніші (відповідно, тут найлегше віднайти потрібний термін) і авторські (переклади Прокоповича і публікації у «Філософській думці» 1969–1971 рр. робились колективно, тому невідомо, кому приписувати конкретний варіант пере-

¹⁹ Він звертається з цим проханням у трьох листах протягом майже піврічного періоду [лист від 10 травня 1970 року; лист від 20 травня 1970 р.; лист від 3 жовтня 1970 р.]. Зрештою, на титульній сторінці перекладу курсу етики Стефана Калиновського фігурує напис «курс Йосифа Яворського». За словами Березицького, таку інформацію йому надав Юрій Мушак, від якого були одержані фотокопії. Березицький піддає сумніву таку «атрибуцію» і намагається з'ясувати, хто ж насправді читав цей курс. Лише у кінці, коли робота була завершена, а машинопис переданий до Києва, Березицький на основі власного пошуку, доходить до відкриття, що перекладений ним текст насправді належить Стефану Калиновському і був прочитаний останнім у КМА у 1739 році. Про це він радісно повідомляє Василю Бишовцю [лист від 26 жовтня 1970 р.].

²⁰ Більшість описаних у статті рукописних перекладів, уже перефотографовано і найближчим часом буде оприлюднено на сайті Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України (www.filosof.com.ua).

кладу). Однак, звичайно, згодом цей список можна буде розширити, долучивши додаткові терміни і додаткові переклади.

Переклад Гайдукевича, на відміну від перекладів Захари і Кашуби, ніколи не видався і ніколи не проходив належного редагування. Особливість цього тексту в тому, що перекладач часто пропонує кілька варіантів перекладу одного терміну (один в дужках). Крім того багато термінів по тексту було виправлено рукою Гайдукевича на інші варіанти. Всі ці особливості я намагався відобразити в глосарії.

ACCIDENS – ACCIDENTALIS – ACCIDENTALITER

Ігор Захара перекладає «accidens», як «акцидент» [Зах. 422, 450]. Марія Кашуба найчастіше як «акциденція» [Каш. 238], а в деяких місцях як «випадкове» [Каш. 274]. У Захари також інколи зустрічається слово «ациденція» [Зах. 451] – це пряме калькування латинського «accidentia», тобто множини від «accidens». Похідні прикметник і прислівник у обох перекладачів будуть «акцидентальний» [Зах. 444, 451; Каш. 88, 370] і «акцидентально» [Зах. 432, 453; Каш. 83, 221].

Ярослав Гайдукевич перекладає «accidens» як «прибутень» [Гайд. P2-6], хоча місцями можна зустріти «прибутник» [Гайд. P2-16]. Відповідно, прикметник буде «прибутневий» [Гайд. P2-16, Ч2-27], а прислівник – «прибутнево» [Гайд., 0-115].

ANIMAL – ANIMALIS – ANIMALITAS

Ярослав Гайдукевич перекладає «animal» як тварина [Гайд. 0-13, Ч2-25]. Відповідно прикметник буде «тваринний» [Гайд. P1-52, P3-20], а абстрактний іменник – «тваринність» [Гайд. P1-51, P4-4].

Ігор Захара і Марія Кашуба найчастіше перекладають «animal» як «істота» [Зах. 420, 455; Каш. 72, 110, 252]. Відповідно, вираз «Homo est animal rationalis» перекладено як «Людина – це розумна істота». Хоча подеколи обоє перекладають цей термін як «тварина» [Зах. 53, 445, Каш. 77]. Важко сказати коли надається перевага одному чи іншому варіанту перекладу. При цьому «brutum» також перекладається як «тварина» [Каш. 79, 113]. Ще більша проблема постає, відштовхуючись від такого варіанту перекладу, утворити відповідні прикметник і абстрактний іменник. Кашуба надає перевагу парі «істотний» [Каш. 281, 284] та «істотність» [Каш. 256, 274]. Такий варіант суперечить повсякденному слововживанню, де «істотний» вживається у значенні «суттєвий». Така колізія зустрічається в перекладі Захари, який найчастіше передає «essentialis» як «істотний» [Зах. 62, 69] (див. ESSENTIALIS), а «animalis» передає місцями як «тваринний» [Зах. 278, 238], а місцями як «істотний» [Зах. 273, 301]. Така сама ситуація і з терміном «animalitas», яке місцями – «істотність» [Зах. 283, 301], а місцями – «тваринність» [Зах. 297, 459].

DISTINCTIO (і його підвиди)

Ігор Захара і Марія Кашуба тут надають перевагу слову «дистинкція» [Зах. 228, 347; Каш. 252, 267]. Ярослав Гайдукевич використовує питоме слово «розрізнення» [Гайд. P1-1, P5-55]. Численні підвиди «distinctio» перекладачі передають таким чином: «distinctio formalis ex natura rei» – «формальна дистинкція з природи речі» [Каш. 255; Зах. 272, 297] і «формальне розрізнення з природи речі» [Гайд. P1-51]; «distinctio realis» – «реальна дистинкція» [Зах. 250; Каш. 253] і «реальне (дійсне) розрізнення» [Гайд. 1.25]; «distinctio virtualis» – «віртуальна дистинкція» [Зах. 252] і «віртуальне (можливе) розрізнення» [Гайд. 65]. (Про «distinctio modalis» див. MODUS.)

Цікава ситуація з перекладом «distinctio rationis» і його підвидів. Захара перекладає його як «раціональна дистинкція» [Зах. 250] (при цьому «ens rationis» перекладено як «розумове сутне» або «розумова сутність» [Зах. 163, 164]). Кашуба і Гай-

дукевич тут одноставні – «дистинкція розуму» [Каш. 253] і «розрізнення розуму (подумане)» [Гайд. 1.25]. Проте багато клопоту завдає переклад поділу цього розрізнення. «*Distinctio rationis ratiocinatae*» перекладедно Захарою як «дистинкція поміркованого розуму» [Зах. 332] і «дистинкція розміркованого розуму» [Зах. 252]; Кашубою як «дистинкція розуму обдумана» [Каш. 254] і «дистинкція критичного розуму» [Каш. 256] і Гайдукевичем «розрізнення виrozumованого розуму» [Гайд. 1.26]. «*Distinctio rationis ratiocinantis*» Захара перекладає як «дистинкція міркуючого розуму» [Зах. 332] і «дистинкція розмірковуючого розуму» [Зах. 253]; Кашуба – «дистинкція розуму обдумуюча» [Каш. 254]; Гайдукевич – «розрізнення розумуючого розуму» [Гайд. 1.26] і «розрізнення виrozumуючого розуму» [Гайд. 1.96]. Безперечно, знайти український відповідник для таких складних латинських конструкцій дуже не просто, однак незрозуміло, чому дослідники непослідовні у своєму виборі.

ENS

Всі перекладачі перекладають «ens» здебільшого як «сутне» [Зах. 154, 251; Каш. 217, 240; Гайд. P1-2, P5-73]. При цьому всі однаково непослідовні в цьому. Захара деколи перекладає його як «сутність» [Зах. 163, 164], Кашуба кілька разів як «сущє» [Каш., 203, 256], а Гайдукевич як «істота» [Гайд. P2-15, P5-3]. Прокопів пропонує його перекладати як «буття» [Прокопів 1970-11-28], як він планував перекладати «esse» – невідомо.

ENTITAS

Поняття «entitas» всі перекладачі передають як «сутність» [Зах. 291, 418; Каш. 281; Гайд. 1.65]. При цьому цим самим словом перекладають «essentia» (див. ESSENTIA).

ESSE

Всі троє перекладачів перекладають «esse» як «буття» [Зах. 108, 209; Каш. 89, 219; Гайд. 0-95].

ESSENTIA – ESSENTIALIS – ESSENTIALITER

Всі перекладачі передають «essentia» як «сутність» [Каш. 81, 254; Зах. 202, 461; Гайд. 0-95, P2-21], при цьому цим самим словом перекладають «entitas» (див. ENTITAS). Похідний прикметник Кашуба і Гайдукевич передають як «суттєвий» [Каш. 241, 274; Гайд. P2-2, P5-80]. Захара перекладає його здебільшого як «істотний» [Зах. 62, 69], тобто так само, як і «animalis» (див. ANIMALIS), проте декілька разів пише «суттєвий» [Зах. 162, 344]. Відповідним чином перекладачі подають і прислівник: «суттєво» [Каш. 86, 264; Гайд. P2-10, P5-76] чи «істотно» [Зах. 129, 453].

FUNDAMENTUM – FUNDAMENTALITER – FUNDAMENTALIS

Марія Кашуба перекладає «fundamentum» як «фундамент» [Каш. 254, 267], а відповідні прикметник і прислівник як «фундментальний» [Каш. 267], «фундаментально» [Каш. 267]. Ігор Захара і Ярослав Гайдукевич перекладають «fundamentum» як «основа» [Зах. 249, 314; Гайд. P5-76, Ч3-29]. При цьому Захара перекладає похідні слова як «фундаментальний» і «фундаментально» [Зах. 342]. Гайдукевич намагається бути послідовнішим і перекладає як «основний» [Гайд. P5-39, Ч3-40] і «основно» [Гайд. P1-8, Ч2-7]. При цьому не сказано як наголошувати ці неологізми, скажімо, «оснОвний» чи «основнИЙ». В останньому випадку виникають зайві конотації.

GRADUS METAPHYSICI

Всі троє перекладачів передають «gradus metaphysici» як метафізичні ступені [Зах. 272; Каш. 252; Гайд. P1-47].

HABITUS

Одну з категорій «habitus» Захара перекладає як «навик» [Зах. 156, 159] і «стан» [Зах. 159] при цьому два варіанти використано в одному абзаці. Кашуба перекладає як «навик» [Каш. 201] і «володіння» [Каш. 327, 299]. А Гайдукевич пропонує аж три варіанти перекладу «володіння» [Гайд. P5-1] і «навик» як можливий варіант перекладу [Гайд. P5-1], крім того «стан» [Гайд. P5-4].

HAECCEITAS

Одне з основоположних понять скотизму «haecceitas» перекладають Захара як «оцейність» [Зах. 287], а Гайдукевич – «цейність» [Гайд. 0-95]. Мені не вдалось відшукати це слово у перекладі курсу Кониського, при цьому у передмові Марія Кашуба наводить його з перекладом «щосність» [Каш., 28], що, певна річ, зовсім неточно.

MODUS – MODALIS

Термін «modus» Ігор Захара перекладає як «модус» [Зах. 254], «спосіб» [Зах. 249, 264] при цьому обидва варіанти можуть зустрічатися на одній сторінці. Обидва варіанти використовує і Марія Кашуба, однак в неї можна прослідкувати принцип їх розрізнення. Якщо ідеться про логічний modus, то перекладено як «модус» [Каш. 124, 145], а якщо про метафізичний, то «спосіб» [Каш. 254, 299]. Ярослав Гайдукевич перекладає як «спосіб» [Гайд. 1.38]. Не відомо, чи не приберіг він слово «модус», для модусів у логіці, оскільки його переклад діалектики не зберігся. Щодо похідного прикметника, то Гайдукевич зберігає «способовий» [Гайд. P1-26, P1-38], а Захара і Кашуба – «модальний» [Зах. 263; Каш. 254, 101], незалежно чи йдеться про метафізичні чи логічні модуси.

PASSIO

Категорію «passio» Захара і Гайдукевич перекладають як «підлягання дії» [Зах. 450; Гайд. P1-17, P5-1]. Цей варіант перекладу зустрічається і в Кашуби [Каш. 314], однак нечисто, здебільшого вона використовує варіант «страждання» [Каш. 89, 314, 324]. При цьому в одному місці ці два варіанти можна зустріти в одному реченні [Каш. 314].

POTENTIA

Термін «potentia» перекладено у Захари і Кашуби як «потенція» [Зах. 194; Каш., 221, 265]. У Гайдукевича він переданий як «можність» або «сила» (останнє як можливий варіант) [Гайд. P1-65].

PRAECISIO

Поняття «praecisio» всі переклали по-різному: «уточнення» [Зах. 305], «відсічення» [Каш. 248, 265] і «відділення» [Гайд. P1-100].

PRAEDICATUM

Поняття «praedicatum», що найчастіше іде в парі з «subjectum», Захара і Кашуба перекладають як «предикат» [Зах., 45; Каш., 64, 264]. Гайдукевич перекладає як «присудок» [Гайд. 0-91, P5-52], при цьому пропонує як можливий варіант «предикат» [Гайд. 0-18]. Іноді як основне в нього постає одне, іноді ж інше, при цьому слово «предикат» зустрічається більше сотні разів. За переклад «praedicatum» як «присудок» ратував о. Прокопів [лист від 2 квітня 1971]

PRAEDICABILIS (PRAEDICABILIA)

Прикметник «praedicabilis» в тексті курсів постає в двох значеннях: прикметниковому і іменниковому, в останньому випадку він постає в середньому роді «praedicabile» (відповідно у множені буде «praedicabilia»). Перекладачі по-різному відображали цю особливість. Захара перекладає прикметник найчастіше як «предикабельний» [Зах 421] і один раз як «предикабельний» [Зах. 54]. Кашуба перекладає прикметник як «предикабельний» [Каш. 275, 297]. Іменник обоє перекладають як «предикабілія» [Зах. 163, 397; Каш. 298]. Гайдукевич спочатку не робить цього розрізнення – відповідно, «присудкувальний» [Гайд. 3.26] і «присудкувальне» [Гайд. P3-2]. Але згодом він виправляє по тексті «присудкувальне» на «присудник». О. Прокопів пропонує перекладати «praedicabile» як «стверджувальник» [лист від 2 квітня 1971]

PRAEDICAMENTUM – PRAEDICAMENTALIS – ANTEPRAEDICAMENTUM

Ігор Захара перекладає «praedicamentum» традиційним словом грецького походження «категорія» [Зах. 459]. Марія Кашуба залишає «предикамент» [Каш. 299, 323]. Проте, Георгій Кониський в основному послуговувався словом «cathegoria», яке перекладено як «категорія». Гайдукевич спочатку перекладає як «присудник» [Гайд. P1-1, P5-1], що було також варіантом о. Прокопова, але згодом виправляє по тексту на «присудження».

Похідний прикметник Захара перекладає як «предикаментальний» і «категоріальний» [Зах. 450, 451]. Гайдукевич використовує відповідник «присудниковий» [Гайд. P5-79, P5-85].

Похідний іменник «antepraedicamentum» Захара і Кашуба перекладають як «анти-предикамент» [Зах., 454; Каш. 85, 299]. Гайдукевич утворює слово «передприсудник», яке виправляє на «передприсудження» [Гайд. P4-1, P4-2].

QUIDDITAS

Термін «quidditas» всі перекладачі найчастіше перекладають як «щосність» [Зах. 112, 286; Каш., 154; Гайд. P3-40]. Хоча у Гайдукевича є варіації – «щосьність», що виправлено на «щойсність» [0-3]

RELATIO

Термін «relatio» всі перекладачі одностайно перекладають як «відношення» [Зах. 249, 474; Каш. 311; Гайд. P1-1].

SUBJECTUM

З перекладом терміна «subjectum» прослідковується та сама тенденція, що й з перекладом «praedicatum». Його перекладають як «суб'єкт» [Зах. 45; Каш. 193, 219] і «підмет» [Гайд. 0-15, P5-20].

UNIVERSALIS (UNIVERSALE)

Цей термін у іменниковому значенні Марія Кашуба перекладає як «універсалія» [Каш. 78, 265], і «універсальне» [Каш. 79, 241] – в прикметниковому значенні. Натомість Ігор Захара вживає слово «універсальне» [Зах. 341] в обох значеннях. При цьому використовує слово «універсалія», але лише в множині, тобто «універсалії» [Зах. 341]. Ярослав Гайдукевич перекладає «узагальник» – іменникове значення [Гайд. P1-1], «загальне» – прикметникове. [Гайд. P2-24]. Подібний варіант перекладу пропонував і о. Прокопів, не «узагальник», а просто «загальник» [лист від 27 березня 1971].

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Від Вишенського до Сковороди (з історії філософської думки на Україні XVI – XVII ст.). – К.: Наукова думка, 1972. – 142 с.
- Кониський Г. Філософські твори: у 2-х томах. / перекл. М.В. Кашуба. – К.: Наукова думка, 1990.
- Копнін П., Табачников І., Євдокименко В. Біля першоджерел філософської думки // Літературна Україна. – 31.03.1967.
- Прокопович Ф. Філософські твори: в 3-х томах. – К.: Наукова думка, 1979-1981.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Йосип Кононович-Горбацький (Розділ 9. Передикаменти) / Вступна стаття М.Д. Роговича, пер. з лат. А.А. Коркішка, спец. ред. М.В. Кашуби, філос. ред. В.С. Лісового // Філософська думка. – 1972а. – № 1. – С. 90–101.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Йосип Кононович-Горбацький ([Логіка] Другий трактат) / Вступна стаття В.С. Лісового, переклад А.А. Коркішка, спец. і філос. редакція М.Д. Роговича // Філософська думка. – 1972b. – № 2. – С. 81–93.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Йосип Кононович-Горбацький (Оратор Могилянський) / Вступна стаття, пер. з лат., спец. і філос. редакція М.Д. Роговича // Філософська думка. – 1972с. – № 3. – С. 86–99.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Стефан Яворський. (Змагання перепатетиків) / Вступна стаття І.С. Захари, пер. з лат. І.С. Захари, філос. ред. В.М. Нічик // Філософська думка. – 1971b. – № 2. – С. 98–110.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Стефан Яворський. Філософія в Києво-Могилянській академії. Стефан Яворський. (§ 2. Чи має матерія власне існування...) / Вступна стаття І.С. Захари і В.Д. Литвинова, пер. з лат. І.С. Захари, спец. ред. М.В. Кашуби, філос. ред. В.М. Нічик // Філософська думка. – 1971с. – № 3. – С. 95–107.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Теофан Прокопович ([Т.-Г.З. Баєр] Життєпис Теофана Прокоповича.) / Вступна стаття В.М. Нічик і В.Є. Бишовця, пер. з лат. та пояснення М. Д. Роговича, філос. ред. Нічик В.М. // Філософська думка. – 1970. – № 3. – С. 92–107.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Теофан Прокопович. (Дві перші і найголовніші основи математики...) / Вступна стаття О.А. Січкара, пер. з лат. Ю.Ф. Мушака, мат. ред. та пояснення О.А. Січкара // Філософська думка. – 1970. – № 5. – С. 98–110.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Теофан Прокопович. (Про риторичне мистецтво...) / Вступна стаття І.В. Іваня, переклад Ю.Ф. Мушака, філос. ред. І.В. Іваня, пояснення М.Д. Роговича // Філософська думка. – 1970. – № 6. – С. 90–101.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Теофан Прокопович. (Про риторичне мистецтво...) / Вступна стаття О.С. Компан, Пер. з лат. І.В. Паславського, спец. ред. В.П. Маслока та І.І. Андрійчука, примітки М.Д. Роговича // Філософська думка. – 1971а. – № 1. – С. 97–109.
- Філософія в Києво-Могилянській академії. Теофан Прокопович. (Фізика. Книжка четверта.) / Вступна стаття В.М. Нічик, переклад Я.М. Гайдукевича, спец., філос. редакція і пояснення І.С. Захари і В.В. Конзьолки // Філософська думка. – 1970. – № 4. – С. 94–106.
- Філософія в Києво-Могилянській академії: Георгій Кониський. (Філософія природи або фізика. Кн. 5.) / Вступна стаття і пер. з лат. М.В. Кашуби, філос. редакція В.М. Нічик // Філософська думка. – 1969а. – № 2. – С. 100–111.
- Філософія в Києво-Могилянській академії: Інокентій Гізель (Праця з загальної філософії) / Вступна стаття М.Д. Роговича, дешифровка Н.І. Безбородько, пер. лат. М.Д. Роговича, філос. ред. В.М. Нічик // Філософська думка. – 1970. – № 1. – С. 100–114.
- Філософія в Києво-Могилянській академії: Стефан Калиновський. (Короткий вступ до загальної філософії) / Вступна стаття В.М. Нічик, пер. з лат. В.П. Маслока, спец. ред. М.Д. Роговича, філос. ред. В.М. Нічик // Філософська думка. – 1969b. – №3. – С. 89–102.
- Філософія в Києво-Могилянській академії: Стефан Яворський. (Про чуттєву душу) / Вступна стаття і пер. з лат. І.С. Захари, спец. ред. М.В. Кашуби, філос. ред. В.М. Нічик // Філософська думка. – 1971d. – № 4. – С. 90–102.

Філософська думка в Києво-Могилянській академії. Мануйло Козачинський (Книга друга. Про раціональне знання або велику логіку...) / Вступна стаття і переклад з лат. М.Д. Роговича, філос. редакція В.М. Нічик // Філософська думка. – 1969. – № 1. – С. 98–116.

Яворський С. Філософські твори. / Пер. з лат. І.С. Захари. – К.: Наукова думка, 1992. – 629 с.

Стаття одержана редакцією 14.05.2012

Робота виконана за підтримки гранту Державного фонду фундаментальних досліджень України Ф41.5/007 «Філософія в системі національної культури: порівняльний аналіз історико-філософських досліджень в Білорусі та Україні».

Mykola Symchych

Translators-explorers: Translations of Kyiv Mohyla philosophical courses in 1960s-1970s

The article deals with Ukrainian translations of philosophical courses taught at Kyiv Mohyla Academy in the 17th and 18th centuries. The research project of studying the Mohylian philosophy started at the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR in 1966. The project included translation of about a dozen of Kyiv-Mohyla philosophical courses from Latin into Ukrainian. Up to that time there was no precedents of translation of scholastic texts into Ukrainian. There was a lack of historians of philosophy who were able to fulfill this task. Therefore, the project involved about 30 people who knew Latin, but belonged to different professions, including four underground Greek-Catholic priests. Because of political reasons, at that time most of the translated philosophical courses were not published. Some of them are preserved as manuscripts. The article is devoted to bring these translations to light. It also examines the terminology used in the translations.

Mykola Symchych, PhD in philosophy, research fellow at the Department of the History of Ukrainian Philosophy, Skovoroda's Institute of Philosophy, the National Academy of Sciences of Ukraine. Research interests: philosophy in Kyiv Mohyla Academy (the 17th and 18th centuries), scholastic and analytic metaphysics. Research interests: philosophy in Kyiv Mohyla Academy (the 17th and 18th centuries), scholastic and analytic metaphysics.

Микола Симчич, кандидат філософських наук, науковий співробітник відділу історії філософії України Інституту філософії ім. Г. С. Сковороди НАН України. Сфера наукових інтересів – філософія у Києво-Могилянській академії (XVII-XVIII ст.), схоластика та аналітична метафізика.

Николай Симчич, кандидат философских наук, научный сотрудник отделения истории философии Украины Института философии им. Г. С. Сковороды НАН Украины. Сфера научных интересов – философия в Киево-Могилянской академии (XVII-XVIII в.), схоластическая и аналитическая метафизика.
